

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ**

З КУРСУ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

*(для студентів 1 курсу денної форми навчання за напрямками
підготовки 6.070101 «Транспортні технології за видами
транспорту», 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій»,
6.140103 «Туризм», 6.140101 «Готельно-ресторанна справа»)*

ХАРКІВ – ХНАМГ – 2012

Методичні рекомендації до самостійної роботи та практичних занять з курсу «Історія української культури» (для студентів 1 курсу денної форми навчання за напрямками підготовки 6.070101 «Транспортні технології», 6.080101 «Геодезія, картографія та землеустрій», 6.140103 «Туризм», 6.140101 «Готельно-ресторанна справа») / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; уклад.: О. Л. Рябченко. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 22 с.

Укладач к. і. н., доц. О. Л. Рябченко

Рецензент: к. філос. н., доц. Г. Г. Фесенко

Рекомендовано кафедрою історії і культурології ХНАМГ,
протокол № 7 від 28 лютого 2011 р.

ПЕРЕДМОВА

„Історія української культури ” є обов’язковою дисципліною для вивчення у вищих навчальних закладах, що пов’язано з необхідністю гуманізації освіти, поєднання глибоких професійних знань з опануванням великої спадщини культурних надбань людства.

Вивчення історії української культури спрямоване на збагачення й розширення гуманітарної підготовки студентів, формування творчої активності майбутніх фахівців. Вона дає уявлення про етапи розвитку української культури, забезпечує розуміння системного зв’язку всіх складників культури: мистецтва, етнографії, матеріальної культури, наукового знання, – усіх форм духовних цінностей, формує світогляд. Пізнання сутності та процесу розвитку культури має бути орієнтоване на формування таких якостей людини, як різнобічна освіченість, висока свідомість, моральність, вміння знаходити порозуміння з представниками різноманітних культур. Значення курсу полягає, передусім, у тому, що він формує науковий світогляд студентів, загальноосвітній, фаховий і культурний рівень майбутнього спеціаліста.

Історія української культури цікава своєю неповторністю, національними особливостями, що має надзвичайне виховне значення у формуванні гордості й поваги до історичного минулого нашого народу.

Основними формами вивчення дисципліни «Історія української культури» є лекції, практичні заняття, самостійна та наукова робота студентів через участь у наукових семінарах, конкурсах і конференціях різного рівня. Матеріал навчальної дисципліни спрямований на формування вмінь використовувати в повсякденному житті основні терміни та поняття історії української культури, застосовувати набуті знання для визначення лінії особистої поведінки в умовах розмаїття культур.

Лекції охоплюють весь курс історії української культури. Вони покликані допомогти студентам опанувати головні питання і проблеми тем, полегшити й поглибити їхнє вивчення за науковими джерелами. Лекції мають пізнавальний, цілісний характер і сприяють розвиткові історичного мислення у студентів.

Семінарські заняття є формою контролю за самостійною роботою студентів. Водночас вони дають змогу розкрити індивідуальність особистості через підготовку доповідей, розгорнутих бесід, дискусій, круглих столів, рецензування й обговорення рефератів, колоквиумів. Такі активні форми навчання допомагають студенту поглибити і творчо осмислити одержані знання.

Самостійна робота в бібліотеках, на сайтах дає можливість ознайомитися з монографіями, документами, альтернативними точками зору різних авторів на конкретні проблеми. Самостійна робота виховує у студентів самодисципліну, почуття відповідальності, уміння орієнтуватися в розмаїтті думок і підходів,

творчо осмислювати одержані знання.

Кращому засвоєнню матеріалу сприяють екскурсії музеями Харкова, які проводять викладачі кафедри. Культпоходи до театрів знайомлять студентів із культурним життям нашого міста. Краєзнавчі подорожі, що регулярно організуються кафедрою, сприяють неформальному збагаченню культурно-теоретичними й духовними цінностями студентів і викладачів.

Особливе місце посідають консультації, що проводяться всіма викладачами кафедри. Вони спрямовані на допомогу при підготовці до практичних занять, написанні рефератів та іспитів.

Найкращі студенти беруть участь у наукових конференціях і конкурсах. Це сприяє поглибленню інтересу до наукових досліджень, вихованню й розвитку культури мови, набуттю вмінь і навичок публічних виступів, участі в дискусіях.

№ п/п	Теми лекцій	Кількість годин		Теми семінарів
		Лекційні	Семінарські	
1	Поняття про феномен культури	2	2	Поняття про феномен культури.
2	Витоки української культури	2	2	Витоки української культури
3	Культура Київської Русі	2	2	Культура Київської Русі
4	Українська культура героїчної доби (XIV – XVIII ст.)	4	4	Українська культура героїчної доби (XIV – XVIII ст.)
5	Українські культурні традиції	2	2	Українські культурні традиції
6	Українське національно-культурне відродження (кінець. XVIII – початок XX ст.)	4	4	Українське національно-культурне відродження (кінець. XVIII – початок XX ст.)
7	Українська культура XX – початку XXI ст.	2	2	Українська культура XIX – початку XXI ст.
		18 год.	18 год.	

Тема 1. ПОНЯТТЯ ПРО ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

План

1. Поняття культури. Еволюція поглядів на культуру в європейській культурологічній думці.
2. Сучасне розуміння категорії «культура», її сутність, структура та функції.
3. Культура світова та національна.
4. Особливості української культури.

Терміни та поняття

Громадянська культура – ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхня законослухняність та критична вимогливість. Культура громадянськості, на відміну від культури політичності, належить до сфери взаємодії населення, з одного боку, та влади, — із другого, а не до сфери протистояння окремих верств одна з одною. Вона характеризується сприйманням влади не як предмета боротьби й завоювання, а як об'єкта впливу щодо захисту інтересів і прав громадян. Виражається в чинному ставленні населення до існуючого порядку, у знанні та визнанні ним суспільних норм, готовності дотримуватися останніх. До громадянської культури належать знання людей про їхні права й обов'язки, про устрій держави, про політичні системи, процедури політичного, зокрема виборчого процесу.

Домінуюча культура — сукупність цінностей, вірувань, традицій і звичаїв, якими керується більшість членів суспільства.

Духовна культура — це пізнання, моральність, виховання та просвіта, включаючи право, філософію, етику, естетику, науку, мистецтво, літературу, мову, музичний і словесний фольклор, національні риси характеру, звичаї, традиції, міфологію, віросповідання, тобто сферу свідомості, сферу духовного виробництва.

Етнос — (у перекладі зі старогрецької «народ», але не в соціальному, а в суто національно-племінному значенні) це позачасова, позатериторіальна, позадержавна, усталена спільнота людей, що історично склалася на певній території й позначена спільністю мови, культури, побуту, традицій і звичаїв, психічного складу, історією, єдністю етнічної самосвідомості, зафіксованої в самоназві (етнонімі), а також усвідомленням єдності родового походження й водночас несхожістю з іншими етносами.

Культура (від лат. «cultura» — оброблення, виховання, розвиток, освіта) — сукупність досягнень людського суспільства у виробничій, суспільній та розумовій діяльності, зокрема в галузі освіти, науки, мистецтва, відображає історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини. У широкому розумінні — усе, що створене людським суспільством та існує завдяки фізичній і розумовій праці людей, на відміну від природи.

Культурна спадщина — частина матеріальної та духовної культури, яка створена минулими поколіннями, витримала випробовування часом і передається наступним поколінням як щось цінне та шановане.

Матеріальна культура — сукупність засобів виробництва й інших матеріальних цінностей суспільства на кожній історичній стадії. До матеріальної культури належать засоби виробництва, житло, предмети

домашнього побуту, одяг, засоби транспорту і зв'язку — усе те, що є результатом виробничої, матеріальної діяльності людини.

Національна культура — це синтез культур різних класів, соціальних верств і груп відповідного суспільства.

Національна свідомість і самосвідомість особистості — це усвідомлення себе частиною певної національної (етнічної) спільноти та оцінка себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися у процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності.

Світова культура — це синтез кращих досягнень усіх національних культур різних народів, які населяють Землю.

Художня культура — це культура виробництва мистецтва, культура його розповсюдження, пропаганди, культура його сприймання, розуміння, насолоди мистецтвом, нарешті, культура естетичного виховання.

Цивілізація — будь-яка форма існування живих істот, наділених розумом: історичні типи культур, локалізованих у часі та просторі; рівень суспільного розвитку й матеріальної культури, досягнутий цим суспільством.

Запитання для самоперевірки

1. Подайте визначення поняття „культура ” та поясніть його зміст. Порівняйте з іншими відомими Вам визначеннями цього поняття.
2. Розкрийте сутність поняття „самобутність культури ”. Чи шкодять самобутності культури запозичення?
3. Як розрізняються і як пов'язані між собою природна й культурна сфери людського існування? Покажіть на прикладі, як природний факт може стати фактом культури.
4. Що означає поняття „цивілізація ”? Хто та коли застосував його до особливостей розвитку народів і культур різних регіонів і країн?
5. Визначте фактори, які вплинули на становлення української культури.
6. У чому полягають основні особливості української культури?

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Босенко О.В. Реквієм по ненародженій красі (Дослідження з історії та теорії культури). – К.,1992.
2. Вернадский В. Начало и вечность жизни. – М.,1989.
3. Цивилизации и культуры. Научный альманах. Вып.1-4. – М.,1994 – 1996.
4. Энциклопедический словарь по культурологии. – М.,1997.

Тема 2. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

План

1. Проблема походження української культури.
2. Стародавні археологічні культури на українських землях. Трипільська культура.
3. Міфологія української землі. Язичництво.

Терміни та поняття

Автохтонність (від грецьк. "аутос" — сам, "хтонес" — земля) — за походженням належить до певній території, місцевий.

Археологія (від грецьк. "архатос" — стародавній, "логос" — слово) — наука, яка вивчає історію людського суспільства на основі вивчення пам'яток кам'яного, мідного (бронзового), залізного й почасти пізніших віків. До пам'яток, що називаються археологічними, належать: стоянки, поселення, поховання, різні типи знарядь праці, зброї, посуду, прикрас, предмети побуту, мистецтва. Т. Шевченко називав археологію матір'ю історії.

Велес - бог худоби, чередників і музик у слов'янській міфології.

Генотеїзм - форма релігії, у якій є багато богів, але на чолі з одним верховним богом.

Дажбог - Сонячний бог, якому поклонявся весь слов'янський світ: податель добра, багатства.

Зернь - виріб із візерунків із найменших зернят металу.

Ідол у язичницьких релігіях - об'єкт культу, предмет, який начебто містить божество або є ним.

Лада - богиня шлюбу, мати любові та добра у слов'янській міфології.

Масляна - свято прийдешньої весни.

Мокоша - богиня родючості, мистецтва й води, заступниця вагітних та породіль у слов'янській міфології.

Пантеїзм - філософсько-релігійне вчення, за яким бог ототожнюється з природою.

Перун - головний бог у язичників, володар блискавок і грому, покровитель воїнів у X ст.

Політеїзм - віра в багатьох богів.

Протомісто (від грецьк. "proto" — перший, первісний) - зародок міста.

Сварог - Прабог, владика світу, бог світла і небесного вогню.

Скань (від давньорус. "скать" — сукати, звивати) - художні вироби з тонкого золотого, срібного або мідного дроту.

Требище - жертовник, місце принесення язичниками жертви богу.

Ужиткове мистецтво - металеві та ювелірні вироби.

Чернь - темно-сірі або чорні зображення на срібних і золотих виробах, один з видів ужиткового мистецтва.

Язичництво - система первісних дохристиянських релігійних вірувань, поглядів і обрядів. У східних слов'ян набуло форми обоження сил природи, тварин і рослин, а також людиноподібних істот (усалок, берегинь, роже ниць).

Запитання для самоперевірки

1. Які складники української культури розрізняють учені?
2. Ким і коли вперше були відкриті і досліджені пам'ятки Трипільської культури?
3. Чи мала Трипільська культура пряме генетичне продовження?

4. Яку композицію має скульптура Збруцького ідола, знайдена у 1848 р. у річці Збруч?
5. У чому полягають особливості української міфології?
6. Яка основна ідея слов'янського язичництва?

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Костомаров М. Слов'янська міфологія. – К., 1994.
2. Лозко Г. Українське язичництво. – К., 1996.
3. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. – К.: Обереги, 1992.
4. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М.: Наука, 1982.
5. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991.
6. Чмихов Н.А. Истоки язычества Руси. – К., 1990.
7. Чмихов М.О. Давня культура. – К., 1994.

Тема 3. КУЛЬТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСИ

План

1. Київська Русь — якісно новий етап у розвитку слов'янської культури.
2. Християнізація — рушій нового культурного процесу.
3. Виникнення слов'янської писемності. Школа, освіта в Київській Русі.
4. Розвиток давньоруського мистецтва.

Терміни та поняття

Апокрифи (від грецьк. таємничий, прихований) — релігійні твори з біблійними сюжетами, які не визнавалися церквою канонічними та були заборонені.

Апокрифічний — фальшивий, несправжній, малоюмовірний.

Берестяні грамоти — тексти, розміщені на бересті (корі берези) шляхом видавлювання чи видряпування спеціальною паличкою-писалом. За змістом це — короткі листи світського характеру, доручення, боргові зобов'язання, чолобитні, любовні послання, учнівські вправи.

Билини — народні епічні пісні періоду Київської Русі. Перші записи билин датовані початком XVII ст.

Глаголиця — одна зі стародавніх слов'янських систем письма. Напевне, передує кирилиці.

Графіті — стародавні написи й малюнки, зроблені гострими предметами на ремісничих виробках, стінах споруд.

Дитинець — укріплена центральна частина стародавнього міста на Русі. з XIV ст. почала називатися Кремль.

Золоті ворота — головна урочища брама давнього Києва, видатна пам'ятка архітектури часів Київської Русі. Споруджена в 1037 р. за Ярослава Мудрого. Назва походить від позолоченого куполу надбрамної церкви. Реставровані в 1982 р. до 1500-річчя Києва.

Ізборники — хрестоматії, книги, у яких списувалися матеріали, виїмки, витримки з інших, іноді й більших творів.

Києво-Печерська лавра — православний чоловічий монастир, заснований у Києві 1051 р. Відіграла значну роль у розвитку української культури, була центром літописання, іконопису, книгодрукування. Друкарня лаврська функціонувала по 1922 рік.

Києво-Печерський патерик — збірка творів про історію Києво-Печерського монастиря та його перших подвижників, яка була складена в першій третині XIII ст. (1215 – 1230 рр.).

Лавра — назва великих православних чоловічих монастирів, підпорядкованих безпосередньо верховній церковній владі.

Літописання, літопис — хронологічно-послідовний запис історичних подій, зроблений їхнім сучасником.

Оранта — один із іконографічних образів Богоматері, який склався в середні віки. Богородицю зображали на повний зріст з піднесеними руками й повернутими від себе долонями. Оранта набула поширення в іконографії та живописі Візантії й Київської Русі.

Плінфа — широка й тонка випалена цегла великого формату, яку застосовували в будівництві у Візантії та у X–XIII ст. у Київській Русі.

Різи — стародавнє слов'янське письмо, яке, за свідченнями письмових джерел, існувало ще в дохристиянську епоху.

"Руська правда" — перше писемне зведення законів Київської Русі XI–XII ст.

Скоморохи — мандруючі актори, співці, музиканти. Іноді виступали і як акробати і дресирувальники.

"Слова" — твори церковно-повчального характеру часів Київської Русі. Сюжетом для їхнього написання могла служити історична подія, злободенна суспільна проблема, постановка моральної теми.

Станкове мистецтво — термін, яким позначають твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер (у живописі — картина, у скульптурі — статуя, погруддя). У добу Київської Русі — це ікони.

Стило (по-давньоруськи — писало) — спеціальний інструмент, за допомогою якого на берестяних грамотах видавлювати тексти.

Фреска (від італ. "fresco" — свіжий, сирий) — художнє зображення, що зроблене водяними фарбами на вогкій штукатурці.

Запитання для самоперевірки

1. До якого періоду європейської культури належить культура Київської Русі?
2. Які факти свідчать про широке розповсюдження писемності серед населення Київської Русі?
3. Коли і ким було запроваджено християнство на Русі?
4. У чому полягає значення християнства для розвитку культури Київської Русі?
5. Назвіть основні особливості давньоруського мистецтва.
6. Коли в Київській Русі була побудована перша кам'яна церква? Як вона називалася?
7. Хто є автором „Повісті врем'яних літ”? Коли вона написана?

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. — К., 1988.
2. Высоцкий С.А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI – XIV вв. — К., 1966.
3. Запаско Я.П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. — К., 1960.
4. Київська Русь: культура, традиції. — К., 1982.
5. Литература и культура Древней Руси. — М., 1994.
6. Моця О., Ричка В. Київська Русь: від язичництва до християнства. — К., 1996.

Тема 4. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ГЕРОЇЧНОЇ ДОБИ (XIV – XVIII ст.)

План 1 заняття

1. Суспільно-політичні й історичні обставини розвитку української культури.
2. Освіта та наука в українській духовності:
 - а) братські школи як осередки знань і національного духу;
 - б) Києво-Могилянська академія як духовний, навчальний і науково-культурний центр східного та південного слов'янства;
 - в) розвиток освіти на Слобожанщині. Харківський колегіум.
3. Виникнення та розвиток книгодрукування в Україні.

План 2 заняття

1. Формування українського театрального мистецтва.
2. Кобзарство як культурний феномен. Пісні та думи України.
3. Джерела й основні риси українського бароко.
4. Меценатство в Україні (К. Острозький, Г. Гулевичівна, П. Могила, І. Мазепа).
5. Видатні діячі української культури: М. Березовський, Ф. Прокопович, Г. С. Сковорода.

Терміни та поняття

Апостол — перша друкована книга в Україні. Видана в лютому 1574 р. Іваном Федоровим у Львові.

Афон(Атоо) — великий релігійний центр православної церкви, знаходиться на східному виступі халкіндонського півострова в Егейському морі (Греція).

Байда — узагальнений образ патріота рідної землі, борця проти турецького й татарською поневолення, герой широковідомої української народної пісні "У Цареградї на риночку", іноді його пов'язували з конкретною історичною особою — Дмитром Вишневецьким. В іншому розумінні — безпечний чоловік.

Балаган — театральне видовище переважно комічного характеру на ярмарках і народних гуляннях.

Бандура — український народний багатострунний щипковий музичний інструмент із декою овальної форми.

Бурлеск — перебільшено комічне зображення (у літературі та сценічному мистецтві)

Братства — національно-релігійні та громадсько-культурні організації в Україні, які почали виникати в кінці XVI ст., відстоювали права українського народу, ставали на захист його віри, насаджували освіту.

Вертеп — український народний ляльковий театр у XVII – XIX ст.

Голосіння — стародавні українські народні пісні (на похованнях). Це — імпровізаційні поетичні твори, пов'язані переважно зі смертю, похованням і поминками небіжчика.

Гротеск — у літературі, живописі, театрі зображення людей або речей у фантастичному, химерно-комічному вигляді. Означає надмірне перебільшення, загострення тієї чи іншої теми. Гротеск порушує межі правдоподібності, надає зображенню умовності, до краю розкриває сутність явищ.

Дидаскал — означає вчитель.

Думи — лірико-епічні твори української усної словесності про події з життя

козацької України XVI – XVII ст. Думи не співаються, а виконуються речитативом (мелодійною декламацією) у супроводі музичного акомпанементу на бандурі, кобзі або лірі.

Епос — сукупність народних героїчних пісень, сказань, поем. Оповідний рід літератури, що, на відміну від лірики й драми, характеризується розповідно-описовою (епічною) формою, широтою зображення подій і характерів.

Ігумен — титул настоятеля (управителя) монастиря у православній церкві. Настоятелі великих монастирів називались архімандритами.

Ієромонах — священник-чернець.

Інтермедії — короткі одноактові вистави комедійного характеру з народного життя, які гралися між діями серйозної вистави, існували і як самостійні твори.

Катехізис — короткий виклад (у формі запитань і відповідей) догматів християнського віровчення.

Народна драма — поширені у XVIII – XX ст. самодіяльні вистави, драматичне дійство яких основане на фольклорі. Своєрідною формою народної драми є українське весілля.

Обскурантизм — крайня реакційність, вороже ставлення до освіти і науки — мракобісся.

Панегірик — святкова, урочиста промова: недоречне звеличення, надмірне, нещире вихваляння кого-небудь, чого-небудь.

Поетика — розділ теорії літератури, у якому вивчаються форма, структура і творчі прийоми поетичних творів.

Полеміка — аргументована суперечка при обговоренні або з'ясуванні чого-небудь.

Полемічна література — церковно-теологічна й публіцистична література XVI – XVII ст. в Україні та Білорусі, яка спрямовувалася проти спроб інших конфесій поширити свій вплив на православне населення. Була важливою зброєю у боротьбі за соціальне і національне визволення народу, яскравим явищем української культури.

Право ставропігії — звільнення братств із-під влади місцевих єпископів, яке проводили в Україні в XVI – XVII ст. константинопольський та інші східні патріархи, що брали братства під свою опіку.

Префект — заступник ректора в колегії, академії.

Устав — каліграфічне письмо великими літерами.

Шкільна драма — вистави, що ставилися у XVII – XVIII ст. учнями Києво-Могилянської колегії, а потім академії та братських шкіл за творами переважно викладачів цих закладів. У них використовувалися релігійні, біблійні й історичні сюжети дидактичного характеру.

Запитання для самоперевірки

1. Чи сприяла польсько-литовська доба розвитку культури в Україні?
2. Під впливом яких чинників в українській освіті відбулися істотні зміни на межі XVI – XVII століть?
3. Яка система освіти використовувалася в Острозькій академії?
4. Назвіть прізвища видатних композиторів, які були вихованцями Києво-Могилянської академії?
5. Які особливості характерні для українських братських шкіл?
6. У якому мистецтві найраніше виявився стиль бароко в Україні?
7. Назвіть прізвища видатних українських граверів („велика трійця”), які створили нові концепції національного варіанту бароко.
8. Коли і ким було започатковано книгодрукування в Україні?
9. Як і чому народні обрядові дійства трансформувалися в театралізовані розваги?
10. Які театральні жанри відомі в Україні з XVII ст.?
11. Як мандрівники, зокрема Павло Алепський, характеризували рівень освіти в Україні?

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Андрусак М. Гетьман Іван Мазепа як культурний діяч. – К., 1991.
2. Білецький П.О. Українське мистецтво другої половини XVII-XVIII ст. – К., 1988.
3. Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні в XVI-XVIII ст. – К., 1983.
4. Іванов В. Велич творця. Виповнюється 250 років від дня народження композитора Максима Березовського // Українська культура. – 1995. - №9-10.
5. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI-XVIII ст. – К., 1996.
6. Ісаєвич Я. Першодрукар Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. – К., 1983.
7. Ісаєвич Я. Перші українські академії // Київська старовина. – 1998. - №6.
8. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори. – К., 1994
9. Нічик В.М. Петро Могила в духовній історії України. - К., 1997.
10. Овсійчук В.А. Майстри українського бароко. – К., 1991.
11. Українське бароко та європейський контекст. Архітектура, образотворче мистецтво, театр і музика. – К., 1991.
12. Федас О. Український вертеп. – К., 1988.
13. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К., 1988.

Тема 5. УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ

План

1. Побут і повсякденне життя українського народу.
2. Українські духовні традиції.
3. Календарні свята й обряди українців.
4. Міста та міська обрядовість.
5. Фольклор у становленні та розвитку української професійної культури.
6. Мовний код культури.

Терміни та поняття

Великдень (Пасха) — найзначніше християнське свято на честь воскресіння Ісуса Христа. Відзначається в першу неділю після весняного рівнодення і повного місяця, обов'язково окремо від іудейської Пасхи.

Вертеп (зі старослов'янської — печера) — мандрівний театр маріонеток, поширений здебільшого в Україні в барокову добу (XVII – XVIII ст.).

Колядування — давній звичай зимових (переважно різдвяних) обходів із виконанням величально-поздоровчих пісень (колядок) і речитативних формул (віншівок). В основі цих обрядів лежала магічна ідея "першого дня", згідно з якою побажання, висловлені на новорічні святки, мали стати реальністю.

Кулачні бої — народна ритуалізована розвага, відома з дохристиянських часів. На Лівобережній Україні ця традиція існувала аж до XX століття. Кулачні бої зазвичай проходили взимку на льоду річок, ставків, озер, нерідко там, де відбувався обряд водохресття. Сходилися чоловіки з двох сусідніх сіл чи хуторів. У великих селах і в містах бої йшли між мешканцями різних вулиць чи кутків.

Лежень — весільний обрядовий хліб, різновид калача.

Масляна (Масниці, Масляниця, сирна неділя) — давньослов'янське свято на честь весняного пробудження природи. Християнська церква включила масляну в свій календар: масляний тиждень напередодні Великого посту (кінець лютого — початок березня за старим стилем), проте вона так і не набула релігійного змісту.

Полазник — так називали першого відвідувача хати на Різдво, Новий рік, Введення тощо. Це поняття пов'язане з так званою "магією першого дня" — вірою людей у щасливу або нещасливу прикмету.

Пострижини — в українських родинах — традиційне відзначення річниці від дня народження дитини. На пострижини запрошували повитуху та хрещених батьків. Посеред хати клали кожух, садовили на нього дитину і хрещений батько вистригав хреснику трохи волосся навхрест.

Похрестини (Продирини, Очедирини) — святкування другого дня хрестин.

Запитання для самоперевірки

1. Подайте визначення терміна «українські культурні традиції».
2. Перерахуйте найбільш важливі релігійні свята в Україні.
3. У чому полягала різниця культурних традицій та обрядів мешканців міст і сіл України?
4. Опишіть (на вибір) ритуал проведення одного з українських свят.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія українознавства для школярів і студентів. Донецьк: Сталкер, 2000. – 496 с.
2. Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. — Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954—1989.
3. Олекса Воропай. Звичаї нашого народу. — К.: Либідь, 2006. – 178 с.
4. Сапіга В. К. Українські народні свята та звичаї. — Львів: Світ, 2002. – 211 с.
5. Наталія Матвеева, Андрій Голобородько. Святі і свята України. — К., 1995.
6. В.І. і В. В. Дригалкіни. День за днем. Календар-довідник народних і релігійних свят. — К., 2003

Тема 6. УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ (КІНЕЦЬ ХVІІІ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

План

1. Початок українського національного відродження.
 2. Розвиток української літератури.
 3. Драматургія, театр і музичне мистецтво.
 4. Архітектура, скульптура, живопис, графіка.
 5. Визначні діячі української культури ХІХ – початку ХХ ст.:
- Т. Г. Шевченко, М. П. Драгоманов, І. Я. Франко.

Терміни та поняття

Альманах — неперіодична літературна збірка творів різних авторів.

"Галицько-руська матиця" — культурно-освітнє та літературно-видавничє товариство, заснованє в 1848 р. у Львові з метою піднесення освіти народу та розвитку літератури й мистецтва на західноукраїнських землях. За одними джерелами, проіснувало до Першої світової війни, за іншими, — до 1930 р.

Гравюра — картина, малюнок, отримані шляхом відбитку, поліграфічного відтворення кліше, виготовленого гравером (художником).

Графіка — вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині тощо олівцем, пензлем, вуглиною чи відбитий на папері зі спеціально підготовленої форми.

Громади — осередки української інтелігенції, що провадили національно-культурну і громадсько-політичну роботу в другій половині ХІХ ст. — на початку ХХ ст. в Україні.

Елегія – сумний ліричний вірш або музичний твір задумливого, журливого характеру.

"Зоря галицька" — перша українська газета, що виходила у Львові протягом 1848 – 1857 рр. До 1851 р. була органом Головної руської ради, пізніше перейшла до рук "москвофілів".

Культурництво — культурно-освітній рух ХІХ — початку ХХ ст., діячі якого вважали просвітницьку роботу найдійовішим засобом піднесення освітнього рівня населення та зміцнення національної самосвідомості, а також система заходів, спрямована на активізацію формування й консолідації нації.

Офорт — вид гравюри; малюнок, який вишкрябується гравірувальною

голкою в шарі лаку, що покриває поверхню металевої пластини, після чого прошкрібани місця протравлюються кислотою. Зображення відбивається з пластини, витравлені місця якої заповнені фарбою.

"*Просвіти*" — самодіяльні національно-культурні, економічні й освітні українські товариства, які існували як у Східній, так і в Західній Україні у 1868 – 1939 рр.

"*Руська бесіда*" — українські культурно-просвітницькі товариства на західних землях, які мали на меті поширення серед українських селян просвіти рідною мовою, досягнень культури й науки. Вперше виникли у Львові (1861 – 1862 рр.), згодом у Чернівцях (1869 р.)

Феєрія — п'єса з фантастичним казковим сюжетом, заснована на ефектах магії, чуда, яскравої видовищності, включає видуманих персонажів, що володіють надприродною силою (фея, демон, сили природи, міфологічна істота та ін.); чарівне, казкове видовище.

Хуторянство — течія в художньому мисленні України XIX – XX ст., у центрі якої — захист гідності "маленької людини" та критика урбаністичної цивілізації, співзвучні "бідермейєру" XIX ст. у Німеччині й "екологічним" рухам XX ст.

Запитання для самоперевірки

1. Чому початком українського національного відродження вважається саме кінець XVIII ст.?
2. Назвіть ім'я першого класика української літератури та основні його твори.
3. Охарактеризуйте роль творчості Т. Г. Шевченка у становленні української культури.
4. Виділіть основні риси української драматургії XIX – поч. XX ст.
5. Які тенденції були притаманні українському образотворчому мистецтву XIX – поч. XX ст.?

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дорошук Н. Культурницька діяльність українства між двома революціями (1907-1917 рр.) // Київська старовина. – 2000. – №2.
2. Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО. – Кн. 1. — К., 1986.
3. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть. Соціально-політичний портрет. – К., 1993.
4. Кирило-Мефодіївське товариство. Т. 1. — К., 1990.
5. Коваленко А.Н. Передвижники й Україна. – К., 1979.
6. Лобановський Б.Б., Говдя П.І. Українське мистецтво другої половини XIX ст. — початку XX ст. — К., 1989.
7. Нариси історії української інтелігенції: У 3-х т. — К., 1994.
8. "Руська трійця" в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К., 1987.
9. Федченко П.М. Михайло Драгоманов. Життя і творчість. – К.; 1991.
10. Т.Г. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозіуму. – Львів, 1990.
11. Шип Н.А. Культурно-національне питання в Україні у XIX ст. // Український історичний журнал. – 1991. – № 3.

ТЕМА 7. УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА В ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

План

1. Культура та духовне життя України в 1917 – 1920 рр.
2. Українська культура в перші десятиліття радянської влади: піднесення 20-х років і „Розстріляне відродження”.
3. Розвиток культури в УРСР у 40 – 80-х роках ХХ ст. Дисидентський рух.
4. Культурні надбання української діаспори.
5. Тенденції сучасного національно-культурного відродження.

Терміни та поняття

Державна мова — визнана законом урядова мова в державі, обов’язкова для державної адміністрації, суду і шкільного навчання.

Дисидентство — морально-політична опозиція до існуючого державного (політичного) ладу, панівних у суспільстві ідей і цінностей.

Діаспора — «розсіювання», «розпорошення», розселення різними країнами народу, вигнаного обставинами, завойовниками або пануючою владою за межі батьківщини, уся сукупність вихідців із якоїсь країни та їхніх нащадків, які проживають поза її межами.

Духовна свобода — сукупність глибоких переконань людини, волі до їхньої реалізації та свідомих дій, при чому такої сукупності, у якій відображається об’єктивна дійсність. Духовна свобода передбачає свідому реалізацію людиною своїх ідеалів, що мають на меті послабити її залежність від стихійних законів розвитку й боротися за досягнення історичною прогресу.

Ідеологізація культури — прагнення поставити культуру на службу певних соціальних груп, класів та інших спільностей.

Космополітизм — теорія та практика, в основі якої лежить теза про необхідність заміни національного громадянства світовим; заперечення права націй на самостійне існування, відмова від суверенітету, культури, традицій в ім’я абстрактного розуміння «єдності людського роду», єдиної держави.

Коренізація — політика, спрямована на забезпечення в державних і партійних установах достатньої кількості представників корінного населення та вживання їхньої рідної мови: сприяння організації шкіл і вузів, культурних закладів, які б провадили діяльність мовами корінних національностей: видання їхніми мовами періодики та книг. В Україні політика коренізації дістала назву "українізація".

Ліквідація неписьменності — культурно-освітня кампанія, здійснювана більшовицькою партією у 20 – 30-ті роки.

Менталітет — глибинний рівень колективної й індивідуальної свідомості: сукупність настанов, схильностей індивіда чи соціальної групи мислити, відчувати та сприймати світ певним чином; характерний для людини чи суспільної групи спосіб мислення, обумовлений біологічними, соціально-психологічними та етнічними факторами, прагнення, схильності, орієнтири людей, у яких виявляються національний характер, загальноновизнані цінності, суспільна психологія; світосприймання, світовідчуття, бачення себе у світі, це душа, серце й розум народу.

Націоналізм — політичний принцип, згідно з яким політична й національна спільнота мають збігатися. Інакше кажучи, нація повинна мати власну державу. Це головний зміст націоналізму як політичного принципу.

Національна свідомість — усвідомлення народом своєї спільності, національної своєрідності або, коли йдеться про окрему людину, усвідомлення нею причетності до певного народу, його культури та мови, усвідомлення свого місця й ролі у світовій цивілізації та права на національну незалежність; комплекс уявлень національності про саму себе (у тому числі про належність до неї), її усвідомлених інтересів, ціннісних орієнтацій і настанов по відносно до інших національностей.

Нація — коріння цього терміна лежить у латинському дієслові "nasci" — народитися. Із нього й виник іменник "natio". Він означав: порода, рід або раса. Нація — це велике, модерне, динамічне, цивілізоване співтовариство громадян, часто поліетнічне, але об'єднане навколо якогось одного етносу, з національною мовою державного рівня (і, можливо, однією чи кількома локальними офіційними мовами) здебільшого (зазвичай) із власною територією, спільними інтересами, назвою й національною культурою (як синтезом кількох етнічних культур), волею бути єдиним цілим, усвідомленням спільності (а подекуди і самотності) минулого, сучасного й особливо майбутнього.

Плюралізм — ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного та соціального розвитку, що базується на існуванні декількох (чи багатьох) незалежних начал політичних знань і розуміння буття: система влади, що ґрунтується на взаємодії та протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій. Плюралізм у художній творчості, методологічна позиція, що передбачає самотійне існування багатьох окремих культур і їхня незведеність до спільних феноменів, відтак — множинність культур і їхніх наукових інтерпретацій.

Пролеткульт — культурно-просвітницька й літературно-художня організація, яка виникла напередодні жовтня 1917 р. і припинила існування в 1932 р.

«Розстріляне відродження» — процес винищення радянськими каральними органами української творчої інтелігенції в 30-ті роки.

Толерантність — терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань і позицій.

Запитання для самоперевірки

1. Які фактори (соціальні, національні, політичні) зумовили український культурний ренесанс?
2. Простежте зв'язок між політикою українізації та станом шкільної освіти у 20-ті роки ХХ ст.
3. Назвіть основні літературні течії 20-х років в Україні та їхніх представників.
4. Які новаторські риси характерні для театру «Березіль»?
5. Охарактеризуйте розвиток української культури у другій половині ХХ ст.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. З порога смерті. Письменники України – жертви сталінських репресій / Упорядник О.Г. Мусієнко. – Вип. 1. – К., 1991.
2. Зубалій О.Д., Рященко Д.С. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917-1920 рр.) // Український історичний журнал. – 1998. – №3.
3. Ісаєвич Я.Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура. — Львів, 1996.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. — К., 1995.
5. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х — 30-х років: Соціальний портрет та історична доля. — К., 1992.
6. Касьянов Г., Даниленко В. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-ті рр.).—К., 1991.
7. Кручек О.А Становлення державної політики УРСР у галузі національної культури. — К., 1996.
8. Культурне відродження в Україні. — К., 1993.
9. Національна культура в сучасній Україні — К.. 1995
10. Остешко Т.С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1998. – №3.
11. Розовик Д.Ф. Центральна Рада й українська культура // Український історичний журнал. – 1993. – № 2–3
12. Рубльов О.С., Черненко Ю.А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20-50-і рр. ХХ ст. — К., 1994.
13. Стан культурної сфери та культурної політики в Україні: Аналітичний огляд.—К., 1995.
14. Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918-1939). —Львів. 1993.
15. Іорчук В.І. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: Світло й тіні. — К. 1995.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

1. Ментальність як феномен культури.
2. Проблема походження української культури.
3. Скіфська культура.
4. Українська демонологія.
5. Трипільська культура.
6. Етнос як носій культури.
7. Стародавні слов'янські культури на території України.
8. Іконопис: історія та сучасність.
9. Давньоукраїнські літературні пам'ятки – культурні цінності пращурів.
10. „Повчання дітям” Володимира Мономаха – книга культурного буття.
11. "Слово о полку Ігоровім" – шедевр давньоруської художньої літератури.
12. Культурні контакти Київської Русі.
13. Найдавніші пам'ятки писемності Київської Русі.
14. Слов'янська міфологія як феномен культури.
15. Язичництво як світоглядна та культурна система.
16. Кам'яне зодчество Київської Русі.
17. Монументальний живопис Київської Русі.
18. Соціальні світи Київської Русі.
19. Запорізька Січ: побут, звичаї, традиції, культура.
20. Братські школи як осередки знань і національного духу.
21. Києво-Могилянська академія як науково-культурний центр.
22. Петро Могила – видатний культурний діяч і меценат.
23. Розвиток освіти на Слобожанщині. Харківський колегіум.
24. Видатні вихованці Харківського колегіуму.
25. Давньоукраїнські студенти і професори.
26. "Пересопницьке Євангеліє" як пам'ятка староукраїнської культури.
27. Культурний діяч Костянтин Острозький.
28. Полемічна література. Д. Вишенський.
29. Книгодрукування в Україні. І. Федоров.
30. Звичаї українського народу.
31. Розвиток мистецтва гравюри і графіки в Україні. Л. Тарасевич.
32. Ренесансні архітектурні ансамблі в Україні.
33. Джерела й особливості українського бароко.
34. Міська культура як чинник свободи.
35. Пісні та думи України. Кобзарство як культурний феномен.
36. Музична культура в Україні XVIII ст. (М. Березовський, А. Ведель, Д. Борзнянський).
37. Український філософ Г. С. Сковорода.
38. Видатні меценати України XVI – XVIII ст.
39. І. Мазепа як меценат і культурний діяч.
40. Т. Г. Шевченко – поет і художник.
41. Меценатство в Україні у XIX – на початку XX ст.
42. Українське національно-культурне відродження (XIX ст.).
43. Руська трійця та її роль у національно-культурному піднесенні Галичини.
44. М. П. Драгоманов.
45. Видатні художники Харківщини (І. Репін, С. Васильківський та ін.)
46. Походження та розвиток українського театру.
47. Архітектурні пам'ятки Києва.
48. Архітектурні пам'ятки Харкова.
49. Розвиток української науки у XIX ст.
50. Модерн в українській культурі.
51. Харків як освітній і науковий центр України.

52. Культурне значення національних ідей.
53. Українська культура в 1920 – 1930-ті роки.
54. Розвиток української літератури у 1920-ті рр. Літературні течії й організації.
55. Лесь Курбас і театр «Березіль».
56. Особливості національно-культурного розвитку України в умовах тоталітаризму.
57. Поетична хвиля українського кінематографа (О. П. Довженко, С. Параджанов, І. Миколайчук та ін.).
58. Сатира та гумор як надбання української культури.
59. Видатні діячі культури українського походження.
60. Знамениті харків'яни.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ ДО КУРСУ „ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ”

1. Поняття «культура». Основні етапи розвитку культурологічної думки.
3. Трипільська культура.
4. Розвиток освіти та писемності в Київській Русі.
5. Язичництво та християнство на Русі. Особливості української міфології.
6. Особливості Давньоруського мистецтва (архітектура, живопис).
7. Літописання та література Київської Русі.
8. Книгодрукування та розвиток української літератури у XIV – сер. XVII ст.
9. Розвиток освіти в українських землях у XIV – XVIII ст. Острозька школа. Києво-Могилянська академія.
10. Розвиток освіти на Слобожанщині. Харківський колегіум.
11. Виникнення та розвиток театрального мистецтва в українських землях (XV – сер. XVII ст.).
12. Джерела й особливості українського бароко.
13. Видатні меценати та культурні діячі.
14. Визначні діячі української культури XVIII ст.: Ф. Прокопович і Г. Сковорода.
15. Кобзарство як культурний феномен. Пісні та думи України.
16. Українське національно-культурне відродження (кін. XVIII – XIX ст.)
17. Основні етапи розвитку української культури у XX – на поч. XXI ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попович М. Нарис історії культури України. – 2-е вид., випр. –К.: АртЕк, 2001. – 728 с.
2. Висоцький О.Ю. Історія української культури: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. – 130 с.
3. Історія світової і української культури: Підручник для вищ. закл. освіти / В.А.Греченко, І.В.Чорний, В.А.Кушнерук, В.А.Режко. – К.: Літера ЛТД, 2005. – 464 с.
4. Історія української культури / За ред. І. Крип'якевича. – К.: Либідь, 1994. – 656 с.
5. Кордон М. В. Українська і зарубіжна культура: Курс лекцій. – К.: ЦУЛ, 2003. – 508 с.
6. Огієнко Іван. Українська культура. – К.,1991.
7. Культурология: Уч. пособие / Авторы – составители Власенко О.И., Зайончковский Ю.В. – Харьков: Парус, 2006. – 512 с.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Теми лекцій. Теми семінарів.....	4
Тема 1. Поняття про феномен культури.....	5
Тема 2. Витоки української культури.....	7
Тема 3. Культура Київської Русі	8
Тема 4. Культура України героїчної доби (XIV – XVIII ст.).....	10
Тема 5. Українські культурні традиції.....	13
Тема 6. Українське національно-культурне відродження (кінець XVIII –початок XX ст.).....	14
Тема 7. Українська культура в XX – на початку XXI ст.....	16
Тематика рефератів з історії української культури.....	19
Екзаменаційні питання з курсу „Історія української культури ”...	20
Список використаних джерел.....	20

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Методичні рекомендації
до самостійної роботи та практичних занять
з курсу

«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»

(для студентів 1 курсу денної форми навчання напрямків підготовки
6.070101 – «Транспортні технології», 6.080101 – «Геодезія, картографія та
землеустрій», 6.140103 – «Туризм», 6.140101 – «Готельно-ресторанна справа»

Укладач **РЯБЧЕНКО** Ольга Леонідівна

Відповідальний за випуск *О. Л. Рябченко*

Редактор: *К. В. Дюкар*

Комп'ютерне верстання *К. А. Алексанян*

План 2011, поз. 233 М

Підп. до друку 16.03.2011

Друк. на різнографі

Зам. №

Формат 60x84/16

Ум. друк. арк. 1,3

Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 4064 від 12.05.2011 р.